

5. Пахомов Е.А. Монетные клады Азербайджана и других республик, краев и областей Кавказа. – Вып. VI. – Баку, 1957.
6. Пахомов Е.А. Монетные клады Азербайджана и других республик, краев и областей Кавказа. – Вып. VII. – Баку, 1958.
7. Пахомов Е.А. Монетные клады Азербайджана и других республик, краев и областей Кавказа. – Вып. III. – Баку, 1950.
8. Пахомов Е.А. Монетные клады Азербайджана и других республик, краев и областей Кавказа. – Вып. VIII. – Баку, 1959.
9. Ретовский О.Ф. Новые генуэзско-татарские монеты // ИАК. – 1914. – № 51.
10. Федоров Г.Б. Топография кладов с литовскими слиткам // КСИИМК. – 1947. – Вып. XXIX.
11. Федоров-Давыдов Г.А. Клады Джучидских монет // НЭ. – Т. 1. – М., 1960.
12. Хромова И. Сосницький скарб: до питання аналізу та класифікації монет Володимира Ольгердовича // Український історичний збірник. – Випуск 13, Частина 1. – Київ, 2010.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ

Нарожный Евгений Иванович – доктор исторических наук, доцент, директор Центра археологических исследований Армавирской государственной педагогической академии.

Научные интересы: история и археология Золотой Орды.

Нарожная Фарида Бариевна – старший научный сотрудник Центра археологических исследований Армавирской государственной педагогической академии.

Научные интересы: история и археология Золотой Орды.

УДК 902.2

ВЗЯТТЯ ЧОРНІВСЬКОГО ГОРОДИЩА МОНГОЛО-ТАТАРАМИ У 1241 Р.

Ігор ВОЗНИЙ (Чернівці)

У дослідженні проаналізовані археологічні матеріали з Чорнівського городища, що дозволяють простежити історичні події, пов'язані з його штурмом монголо-татарами 1241 року.

Ключові слова: Батий, Буковина, Чорнівське городище, зброя, штурм.

В исследовании проанализированы археологические материалы с Чорнівського городища, позволяющие проследить исторические события, связанные с его штурмом монголо-татарами в 1241 году.

Ключевые слова: Батый, Буковина, Чорнівське городище, оружие, штурм.

The archaeological materials from Chornivske fortification that allows us to trace the historical events connected with it by storm by the Mongols in 1241 are analyzed.

Key words: Batu, Bukovina, the Chornivske fortification, weapons, assault.

З літописів відомо, що після розгрому Києва військо Батия рушило на захід, спрямовуючи свій удар на Володимир і Галич. У той самий час, ведучи наступ звичайним для них широким фронтом, монголо-татари спустошували й інші райони. З Галича війська хана рушили на Угорщину. Деякі з загонів на чолі з Киданом і Бурі перейшли Карпати через Роднянський перевал. Можливо, це угруповання рухалось до перевалу через Снятин, далі долинами Черемошу, Путили і Сірету до Бистриці. Л.Л. Полевой зазначає, що загін еміра Кидана три дні йшов до Трансільванії на Бану Родну лісами Буковини [27, с. 156; 33, с. 35]. Від основної ударної сили віялом відходили загопи хана

Бучека, які нищили все на своєму шляху, спустошуючи захоплені землі. Таким чином могли бути знищені окремі городища й значна кількість відкритих поселень, звідки забирався провіант для основного війська. Про руйнування кочівниками на території Пруто-Дністровського межиріччя можуть свідчити археологічні матеріали з Чорнівського городища спаленого в середині XIII ст. Тут знайдено значну кількість монголо-татарських зрізнів як цілих, так і пошкоджених внаслідок бою [4, с. 95 – 97; 5, с. 477 – 478].

Система укріплень Чорнівської феодальної садиби була досить складною й міцною, відповідала всім вимогам військово-оборонного зодчества того часу. На території городища виявлена значна кількість предметів озброєння, яке дозволило визначити номенклатуру зброї та напрямки атаки монголо-татар на феодальну садибу. За своїм функціональним призначенням зброю прийнято поділяти на засоби дальнього й ближнього бою

Зброя дальнього бою. Основною категорією знахідок, які характеризують зброю дальнього бою, є наконечники стріл. Лук був і в піхотинців, і у вершників.

Значну кількість плоских черешкових наконечників стріл становлять комплекси озброєння, характерні для монголо-татар. На думку А.Р. Артем'єва, до таких можна віднести (за А.Ф. Медведєвим) типи 32, 37, 66, 67, 69, 90, 100 (фото 1) [2, с. 146]. Сюди ж можна віднести й кістяні наконечники типу 7. Він вважає, що ці типи характерні для монголо-татарського війська, оскільки зустрічалися тільки в містах і городищах, які загинули від їхнього нападу. У містах північно-західної Русі вони відсутні. Наявність усіх цих типів наконечників на території Чорнівської феодальної укріпленої садиби, а також значна їх кількість пошкоджених та зігнутих в результаті ударів, сліди руйнування та спалення городища свідчать про те, що воно було знищене монголо-татарським загоном, який просувався вздовж Пруту до Бані Родної, шукаючи переходів через Карпатські перевали в Угорщину.

Серед плоских черешкових наконечників стріл, які складають основну кількість знахідок, виділяється **6 основних типів**:

1 – наконечники з боковими виступами. Їх довжина складала 6,9 – 8,5 см, довжина пера 4 – 6,3 см, ширина 1,5 – 3,2 см (фото 1, 1-2) [4, рис. 14, 2, 4, 8; 17, 8; 28, 3; 38, 3; 39, 1; 25, рис.1, 4]. За класифікацією А. Ф. Медведєва, вони відносяться до типу 32 [19, с. 62]. Наконечники такого типу зустрічаються на давньоруських пам'ятках, які були зруйновані під час монголо-татарської навали [20, с. 147; 22, рис. 93, 19-21; 24, с. 90, рис. 45, 14-15; 31, рис. 35, 10].

2 – трикутні [4, рис 51, 2]. Довжина їх сягала 8,7 см, довжина пера – 6,2 см, ширина – 1,8 см. Відносяться вони до типу 37 за А. Ф. Медведєвим, а час побутування їх припадає на VIII – XIV ст. [19, с. 63]. Подібні типи наконечників були досліджені на інших пам'ятках давньоруського періоду [7, табл. XIV, 3; 16, рис. 38, 8].

До плоских черешкових наконечників стріл належать і *монголо-татарські зрізні* у вигляді лопатки, що розширюються до вістря. Такими наконечниками вражали незахищеного обладунками ворога або його коней. Це найпоширеніший тип наконечників, що знаходився на озброєнні монголо-татар. Такі плоскі наконечники з горизонтальним лезом наносили широкі рани, які викликали сильну кровотечу й тим самим швидко виводили з бою ратників [12, с. 314]. Існує думка, що частіше їх використовували для боротьби з кіннотою [21, с.217]. Такі вістря поділяються на три типи:

1 – веслоподібні, занесені на територію Східної Європи монголами у першій половині XIII ст. Довжина їх – 8 – 10,5 см, довжина пера – 5 – 6 см, ширина – 1,5 – 1,8 см. (фото 1, 3) [4, рис. 14, 9]. Наконечники цього типу

зустрічаються на пам'ятках зруйнованих монголо-татарами [19, рис. 13, 33]. Вони відносяться до типу 66 за класифікацією А.Ф. Медведєва [19, с. 75].

2 – *зрізні у вигляді вузької витягнутої лопатки з тупокутовим або вигнутим дугою вістря* (фото 1, 4 – 5) [4, рис. 14, 1, 3, 5, 10, 11; 16, 5; 47, 2; 25, рис.1, 1 – 7]. До середини XIII ст. вони на Русі були не відомі й з'явилися разом з монголо-татарами. Такі вістря відносяться до типу 67, а час найбільшого їх побутування припадає на XIII – XIV ст. [19, с. 75]. Вістря такого типу зустрічаються на пам'ятках, які були зруйновані монголами [3, с. 141, рис. 88, 19; 7, табл. XIII, 1 – 5; 13, с. 133, рис. 6, 11; 14, рис. 27, 1 – 5; 17, рис. 2, 19 – 21; 31, рис. 35, 3, 12; 34, tabl. III, 1 – 9; 35, tabl. XVII, 68].

3 – *зрізень джучидський* Це вістря довжиною 10 см, довжина пера 5,8 см, ширина 3,5 см (фото 1, б) [4, с. 95]. Він відноситься до типу 69 [19, с. 76 – 77]. Це типовий монголо-татарський наконечник, відомі з багатьох давньоруських пам'яток, що загинули під час навали [7, табл. XIII, 15; 32, с. 146].

Усі вищезгадані зрізні були занесені монголами й використовувалися населенням Східної Європи в першій середині XIII ст. Цікаві дані про монголо-татарські стріли приводить Плато Карпіні. У татар "...залізні наконечники стріл досить гострі і ріжуть з обох сторін на подобі двосічного меча. Вони мають гострий хвіст довжиною в один палець, який вставляють у дерево. Серед них є стріли для стріляння птахів, звірів і беззбройних людей в три пальці товщиною" [9, с. 29].

Крім плоских, на території городища відомі теж *гранчасті броньовані* наконечники стріл, які служили для пробивання кольчуг, пластинчастих обладунків, шоломів, щитів. Серед них виділяється **два типи**:

1 – *шиловидні, квадратні в плані з упором*. Довжина їх в середньому становила 6,8 – 7,4 см, довжина вістря 4,6 – 5,0 см, ширина однієї сторони 0,5 – 0,7 см. [4, рис. 51, 19]. Такі наконечники відносяться до типу 90 [19, с. 83]. Вони були поширені в Східній Європі з X до XIV ст. [6, рис. 33, 7, 8; 8, табл. V, 12; 22, рис. 94, 6 – 8].

2 – *долотоподібні*. Такі наконечники мають довжину 9,1 см, довжину головки 6 см, ширину 0,8 см (фото 1, 7) [4, рис. 14, 12]. Вони відносяться до типу 100 за класифікацією А. Ф. Медведєва [19, с. 86]. Такі наконечники широко побутували на Русі в XI – XIV ст. і відомі з багатьох археологічних пам'яток [15, с. 33; 22, рис. 94, 17, 21; 28, с. 167 – 175, рис. 3, 6; 18, рис. 13, 42].

До зброї дальнього бою можна віднести також *кістяні наконечники стріл*. Вони, як правило, виготовлені з міцної кістки світло-жовтого кольору, поверхня їх добре відполірована. Знахідки археологічних пам'яток вказують на те, що діапазон їх побутування досить широкий – IX – XIV ст. При цьому вони часто відтворюють точні копії залізних наконечників [19, с. 88]. Більшість кістяних вістрів кілеподібної форми із заокругленим лезом, інколи в них позначені грані і в розрізі вони мають ромбоподібну форму (фото 1, 8). Розміри таких стріл повністю встановити не вдалося, оскільки всі вони зламані. Довжина леза становила 3-5,8 см, черешки пласкі. Такі кістяні стріли (тип 7 за А.Ф. Медведєвим) в основному, використовувалися монголо-татарами [2, с. 143 – 152]. Їх немає в містах Північно-Східної Русі, зате вони знайдені на пам'ятках, які зазнали татарського погрому: у Воїні, Райковецькому городищі, Княжій Горі, Дівич Горі, Із'яславлі [7, табл. XIV, 21 – 23; 30, с. 309, рис.1]. Такі кістяні наконечники широко представлені в монгольських похованнях у Східному Забайкаллі [21, с. 224 – 225]. М.С. Сергєєва, на противагу доводам А.Р. Артем'єва, зазначає, що такі наконечники могли бути загальнопоширеними елементами євразійського озброєння XIII ст. [29, с. 112]. Наявність таких наконечників у монголів не

заперечує їхнього використання на території східноєвропейського лісостепу в домонгольський період.

До засобів дальнього бою, пов'язаного зі складним луком, відноситься сагайдак. В його основі було кругле дерев'яне дно, до якого припасовувався шкіряний або берестяний циліндричний корпус, із кістяними петлями для підвішування сагайдака. Одна з таких петель знайдена на Чорнівському городищі [25, рис. 1, 16]. Пластина мала довжину 6,5 см, найбільшу ширину 1,3 см. У центрі знаходився овальний отвір 1,5 x 0,5 см, а по краях ще два діаметром по 0,4 см. Через ці отвори петля кріпилася до основи сагайдака, а через овальний отвір протягувався шкіряний ремінь для транспортування сагайдака за плечем або збоку. Такі кістяні петлі широко використовувалися у військовій практиці східних слов'ян [1, с. 291; 12, с. 313].

Для закріплення під час верхової їзди до дна сагайдака на ремінці кріпився металевий гак. Він мав довжину 7,7 см, діаметр отвору 0,7 см [26, рис. 2, 1]. Такі гаки на сагайдаках є ознакою наявності на території феодальної садиби кінних вершників [12, с. 313].

До елементів сагайдака циліндричної форми можна віднести залізни пластини довжиною 8 – 10 см, шириною 0,8 – 1 см, товщиною 0,1 см. Вони кріпилися до корпусу сагайдака, зміцнюючи його при цьому. Аналогічні знахідки широко представлені на давньоруських археологічних пам'ятках [18, с. 21]. Сагайдаки такого типу були поширені на території Східної Європи в IX – XIV ст. як серед осілого населення, так і серед кочівників [12, с. 313]. У такі сагайдаки могло вміститися до 20 стріл.

Зброя ближнього бою. Наступальні засоби ближнього бою за принципами їх використання можна поділити на кілька категорій. До першої належить зброя першого натиску – колюча. До неї входять списи та сулиці. Найчастіше це зброя одноразового використання.

Бойовою зброєю, що розрахована на ефективне пробивання залізних обладунків, виступала піка (фото 1, 9). Цей вид озброєння характерний виключно для кінних воїнів [11, с. 15]. Чорнівська знахідка має чотирикутне перо довжиною 18 см і сторонами 0,6 см, що переходить у лійчасту втулку діаметром 4 см. Такий наконечник належить до V типу і датується X – XVII ст. [11, 15]. У XII ст. бронебійні піки виділяються як спеціальні кавалерійські списи і, очевидно, вершники в цей час використовували виключно цю зброю. Піка була досить поширеним видом озброєння як на території давньої Русі, так і у Західній Європі [10, с. 137; 22, рис. 95, 15; 23, рис. 3, 12]. Походила вона від кочівників. Але досить швидко стала інтернаціональною зброєю і була настільки досконалою, що практично не змінила свого вигляду до XVII ст. На думку А.Р. Артем'єва, піки були виключно зброєю монголо-татар, оскільки знайдені на давньоруських городищах, які загинули під час навали і, в той же час, невідомі на Північному Заході Русі [2, с. 146].

Таким чином, видно, що монголо-татарське озброєння, знайдене на городищі, було представлене в основному зброєю дальнього бою.

Аналіз комплексу предметів озброєння, виявлених на території Чорнівської феодальної укріпленої садиби, та накладання місця знахідок їх на план городища, дає можливість з певною ймовірністю реконструювати хід бою й напрямки атаки монголо-татар на досліджувану твердиню в 1241 р. (рис. 1). Якщо звернути увагу на план, то видно, що найбільша кількість монголо-татарських зрізнів знайдена в оборонних клітках, розташованих зі східного й південного боку городища. Поодинокі їх знахідки фіксуються з заходу і півночі – місця в'їзду. Поясненням цьому є те, що городище розташоване на мису висотою 25 м. над рівнем ріки. Із західного боку крутизна схилу становила 29°, що значно ускладнювало штурм і не давало нападникам

можливості вести прицільний вогонь з луків. Вони мали б стріляти майже вертикально вгору і без достатнього прицілювання. З точки зору тактики й економіки бойових дій це було б неекономною розтратою бойових ресурсів. Окрім того з цього боку річка підходила майже впритул до мису, що не давало можливості нападникам зосередити тут значні свої сили.

З південного боку городища оборонна лінія також була досить складною. Тут розташовані оборонні кліті, додатковий вал і два рови. Ширина оборонної системи тут сягала 15 м. Враховуючи схил і природний яр, розташовані зразу ж за другим валом, відстань, з якої можна було вести лучний обстріл укріплень, становить приблизно 100 – 150 м. Це також не дає можливості вести кучну стрільбу.

Скоріш за все монголо-татари обстрілювали городище з усіх сторін (площа його 40 x 50 м. дозволяла це робити), але головні свої сили кинули в атаку зі східного боку (рис. 2). Тут схили мису становили пологий спуск крутизною 20°, і лінія оборони складалася лише з оборонного рову і валу. Окрім того, русло ріки в цьому місці відходило в бік, і біля підніжжя мису було велике поле, що давало можливість на ньому зосередити значну кількість воїнів і легко проводити різноманітні маневри.

Допоміжний напрямок атаки монголів, очевидно, був направлений по дорозі до воріт городища на вежу. Це робилося з метою розпоршити сили захисників, підібратися ближче до в'їзду й зменшити таким чином силу фронтального обстрілу з вежі вздовж східного боку оборонної лінії.

Саме зі східного боку в оборонних клітях городища знайдено найбільшу кількість монголо-татарських стріл. Крім того, тут зосереджена значна кількість культових християнських предметів (енколпіони, натільні хрестики, іконки) та язичницьких амулетів. Це є ще одним побіжним доказом того, що на цьому стратегічному напрямку оборони знаходилася більшість захисників садиби.

Про запеклість боротьби може свідчити деформована в результаті ударів значна кількість стріл і сильно пошкоджені інші види зброї. Знахідки вперемішку давньоруських і монголо-татарських вістрів дають можливість припустити, що падаючі стріли могли збиратися обома протистоячими сторонами і вдруге використовуватися вистрілюючи з “поверненням”. У ході бою могли використовуватися й кістяні стріли, які в мирний час призначалися для полювання на хутрянну дичину.

Очевидно, нападникам вдалося вдертися на майдан городища через ворота. У критичний момент бою дійшло до рукопашної боротьби з використанням зброї ближнього бою. Підтвердженням цьому є булава і фрагменти бойової сокири виявлені біля воріт городища.

Завершився бій біля південних оборонних житлово-господарських зрубів і клітей. Останні оборонці, а це, очевидно, були професійні воїни-дружинники (тут зустрічається найбільше скупчення знахідок шпор, фрагментів шабель, бойових сокир) відбивалися тут до останнього.

Біля стіни оборонної кліті нами виявлені залишки людини. Кістяк лежав у неприродній позі, головою на північний схід. Ноги розкинені. Права рука відкинута в бік. Біля неї лежало чересло. У районі грудної клітки і біля ребер знайдені два монголо-татарські зрізні. Череп розтрощений колодою перекриття, яка впала зверху. Весь кістяк покритий шаром попелу й сильно обгорів. Під правою колінною чашечкою знайдені фрагменти розтрощеного черепа підлітка. За фрагментом кістки верхньої щелепи, у якій збереглися зуби (1 молочний), можна встановити вік останнього. Він складав приблизно 11 – 16 років. Від кістяка підлітка збереглося лише кілька хребців і фрагменти ребер. На відстані 1 м південніше цього кістяка знаходився ще один монголо-

татарський зрізень. Так загинув один із останніх захисників феодальної садиби.

Відсутність кістяків загиблих на території городища дає можливість припустити, що жителі поселення в урочищі Пуста Чорнівка, яке знаходилося навпроти підніжжя городища на правому березі р. Мошків, після побоїща, очевидно, зібрали й поховали залишки оборонців за межами укріплень (місце не встановлено). На місці згарища залишилися лише розтрощені й розрізнені кістки людей, яких не побачили під завалами. Пам'ятаючи про загибель на городищі людей (а таке місце завжди вважається священним), місцеві жителі в другій половині XIII ст. ховали там своїх односельців. Можливо, це були лише представники сільської верхівки, чим можна пояснити нечисельність поховань. Тут розкопано 25 могил.

Таким чином, представлений лише гіпотетичний перебіг атаки і здобуття Чорнівської феодальної укріпленої садиби. Якщо наші здогадки вірні, то подальші дослідження східного схилу мису, на якому розташовувалося городище, мало б дати додатковий матеріал для розв'язання даної проблеми.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев Л.В. Смоленская земля в IX – XIII вв. – М.: Наука, 1980. – 261 с.
2. Артемьев А.Р. Проблемы выделения монголо-татарского комплекса вооружения среди древнерусских материалов XIII в. // Восточная Европа в средневековье: К 80-летию Валентина Васильевича Седова. – М., 2004. – С.143 – 152.
3. Винокур І.С., Журко О.І., Мегер В.П., та ін. Літописний Губин XII – XIII ст. Болохівська земля. – Київ – Кам'янець-Подільський – Хмельницький – Старокостянтинів, 2004. – 208 с.;
4. Возний І.П. Чорнівська феодальна укріплена садиба XII – XIII ст. – Чернівці: Рута, 1998. – 154 с.
5. Возний І.П. Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра в X – XIV ст. Частина 2. Матеріальна, духовна культура та соціально-історичний розвиток. – Київ-Чернівці: Золоті литаври, 2009. – С. 233 – 300.
6. Воронин Н.Н. Древнее Гродно // МИА. – 1954. – № 41. – Т. 3. – 239 с.
7. Гончаров В.К. Райковецкое городище. – К.: Изд-во АН УРСР, 1950. – 219 с.
8. Довженок В.Й. Військова справа Київської Русі. – К.: Вид-во АН УРСР, 1950. – 86 с.
9. И де Плано Карпини. История монголов. И Вильгельм де Рубрук. Путешествия в Восточные страны / Введение, перевод и примечания А.И. Малена. – СПб.СПб.: Издание А.С. Суворина, 1911. – 232 с.
10. Іванченко Л. І. Давньоруське городище поблизу с. Сахнівка на Росі // Археологія. – 1990. – № 3. – С.134 – 141.
11. Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие... – Вып.2. Копья, сулицы, боевые топоры, булавы, кистени IX – XIII вв. // САИ. - Вып. Е1 – 36. - 1966. – 146 с.
12. Кирпичников А. Н., Медведев А. Ф. Вооружение // Древняя Русь. Грод, замок, село. – М.: Наука, 1985. – С. 298 – 362.
13. Коваленко В.П., Ситий Ю.М. “Свої погани” Чернігівських князів // Стародавній Іскоростень і слов'янські гради VIII – X ст. – К.: Корвін Пресс, 2004. – С. 121 – 138.
14. Козловський А. О. Історико-культурний розвиток Південного Подніпров'я в IX – XIV ст. – К.: Наук. думка, 1990. – 184 с.
15. Кучера М.П. Древній Пліснеськ // АП УРСР – 1962. – Т. XII. – С. 2 – 56.
16. Ляпушкин И.И. Городище Новотроицкое // МИА. – 1958. – № 74. – 328 с.
17. Макушников О. А. Основне этапы развития літописного Гомия (до середини XIII в.) // Проблемы археологии Южной Руси. Материалы историко-археологического семинара “Чернигов и его округа в IX – XIII вв.” Чернигов, 26 – 28 сентября 1988 г. – К., 1990. – С. 56 – 62.
18. Медведев А.Ф. Оружие Великого Новгорода // МИА. – 1959. – № 65. – С. 121 – 191.

19. Медведев А.Ф. Ручное метательное оружие (лук, стрелы, самострел VIII – XIV вв.) // САИ – 1966. – Вып. Е1-36. – 184 с.
20. Монгайт А.Л. Старая Рязань // МИА. – 1955. – № 49. – 227 с.
21. Немеров В.Ф. Воинское снаряжение и оружие монгольского воина XIII – XV вв. // СА. – 1987. – №2. – С. 212 – 227.
22. Никольская Т. Н. Земля Вятчей. К истории населения бассейна Верхней и Средней Оки в IX – XIII вв. – М.: Наука, 1981. – 296 с.
23. Петегрич В.М. Пам'ятки навали золотоординців на Галицьку землю // Археологія. – 1983. – Вип.42. – С.47 – 51.
24. Петрашенко В.А. Древнерусское село (по материалам поселений у с. Григоровка). – К., 2005. – 264 с.
25. Пивоваров С. Нові знахідки предметів озброєння та спорядження вершника і верхового коня з Чорнівського городища (перша половина XIII ст.) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнографії. – 2001. – Т.2. – С. 133 – 142.
26. Пивоваров С.В. Середньовічне озброєння з городища XIV ст. в Зеленій Липі // Археологічні студії. – К.-Чернівці, 2003. – Вип.2. – С. 204 – 215.
27. Полевой Л.Л. Очерки исторической географии Молдавии XIII – XV вв. – Кишинев: Штиинца, 1979. – 202 с.
28. Прищепа Б.А. Дослідження Басівкутського городища в Рівному // Літописний Губин в контексті історії Болохівської землі (XII – XIII ст.): всеукр. наук.-практична конф., 26 червня 2004 р.: матеріали. – Київ – Хмельницький – Кам'янець-Подільський – Старокостянтинів, 2004. – С. 167 – 175.
29. Сергеева М.С. Костяные детали вооружения лучника с территории лесостепного Поднепровья // Древности эпохи средневековья Евразийской лесостепи. – Воронеж, 2008. – С. 108 – 122.
30. Шинаков Е.А. “Дружинные лагеря” // Стародавній Іскоростень і слов'янські гради VIII – X ст.: зб. наук. праць. – К.: Корвін Пресс, 2004. – С.307 – 311.
31. Юра Р.О. Древній Колодязин // АП УРСР. – 1962. – Т.12. – С.57 – 130.
32. Herrmann J. Zwischen Hradschin und Vineta. – Urania-Verlag. – Leipzig – Jena – Berlin, 1976. – 288 s.
33. Kaindl R.F. Geschichteder Bukowina – 2., verbes. Aufl. – Czernowitz: H. Pardini, 1896. – 1 Abschnitt. – IV. – 116 s.
34. Kuśnierz J. Militaria z Czeremna nad Huczwą. Próba rekonstrukcji sposobu ataku tatarów na gród (w 1240 r.) na podstawie dotychczasowych badań archeologicznych // Acta Milinaria Medievalia. – Kraków – Sanok. – 2005. – S. 115 – 132.
35. Zbierski A. Wczesno średniowieczne materiały archeologiczne z Czeremnanad Huczwą // AP. – 1959. – Т.4. – Z.1. – S. 105 – 148.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Возний Ігор Петрович – доктор історичних наук, професор філософсько-теологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: проблеми слов'яно-руської археології.

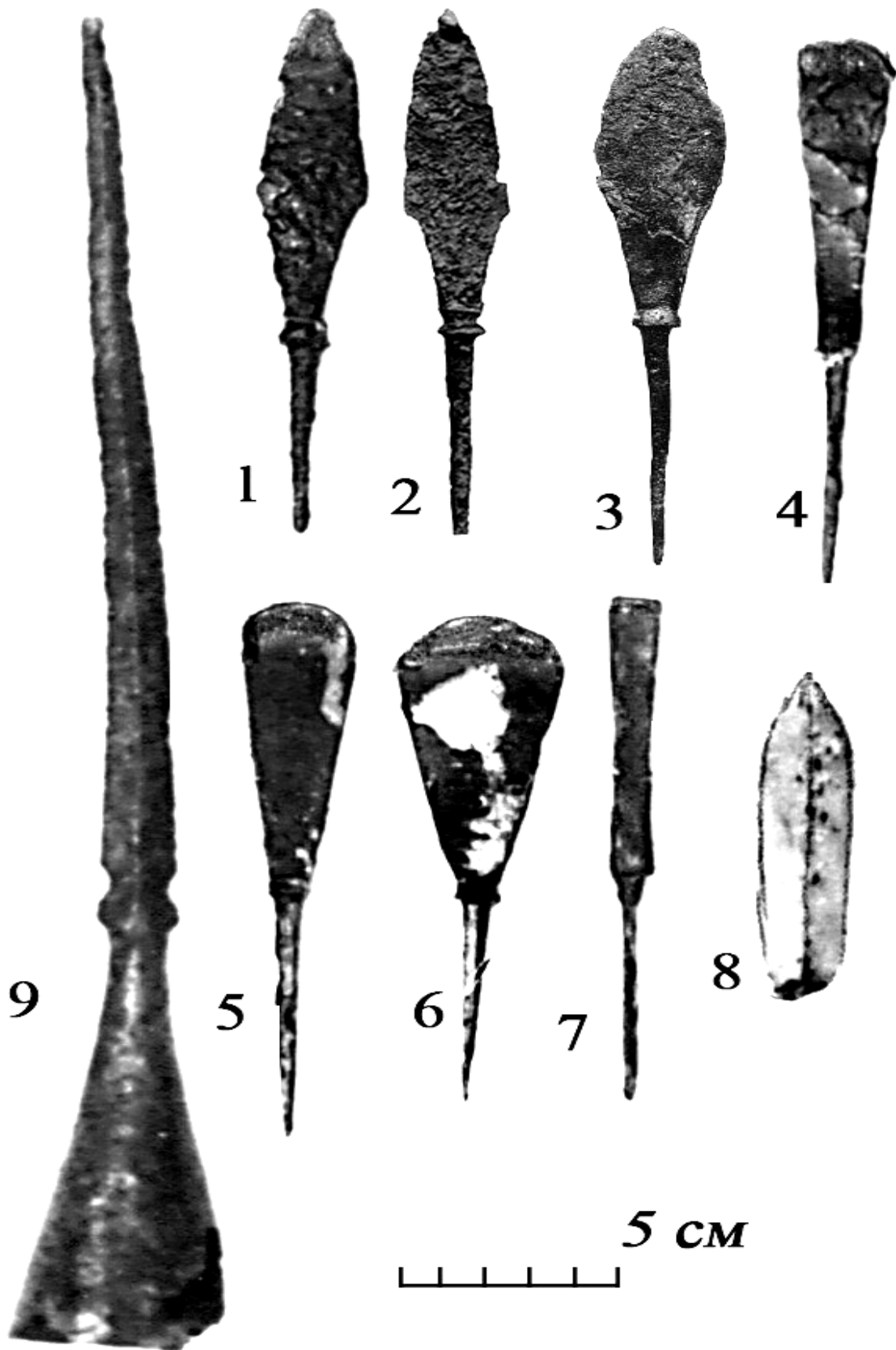

Фото 1. Предмети озброєння монголо-татар

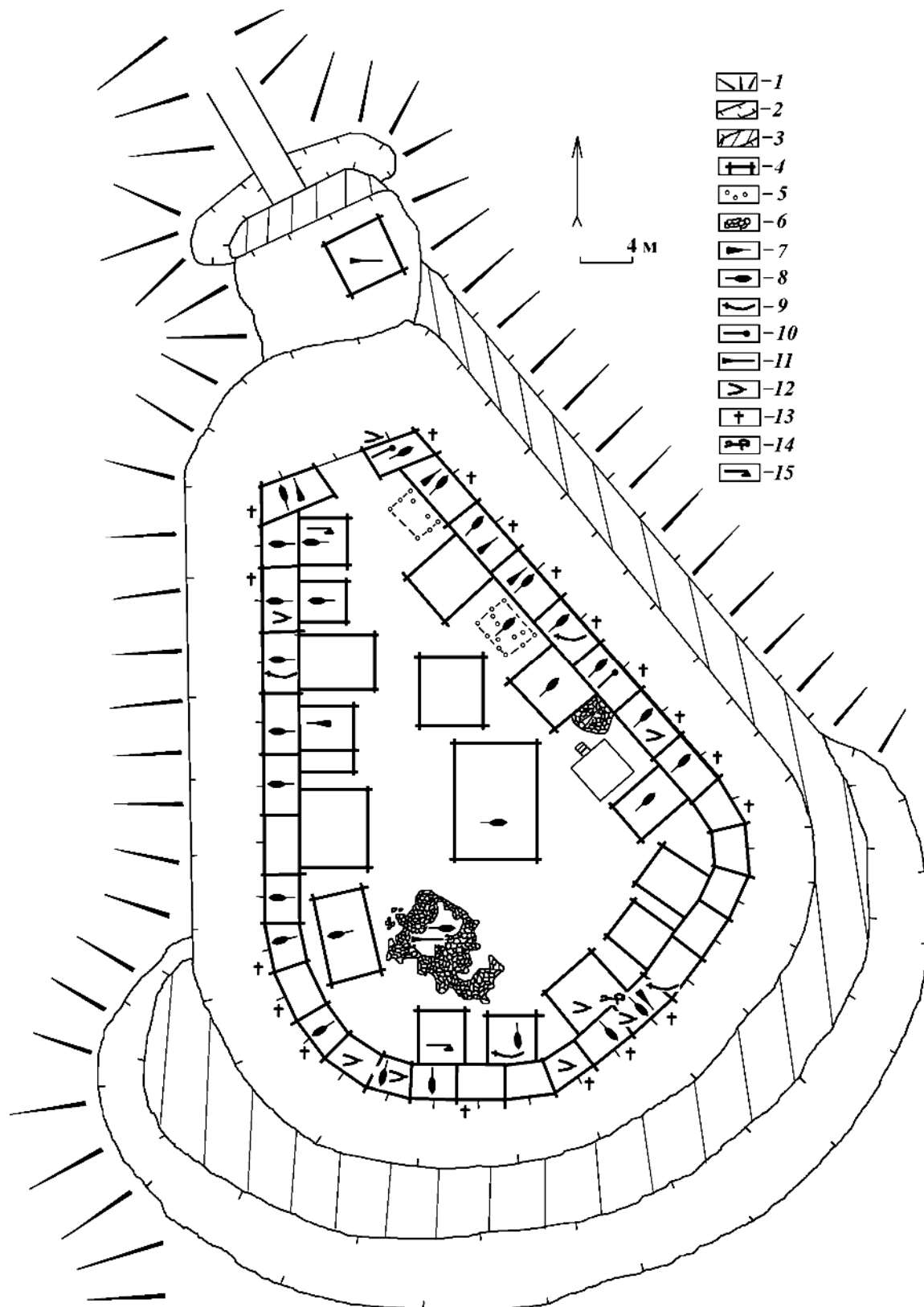

Рис. 1. План Чернівського городища з місцями знахідок озброєння і культових предметів.

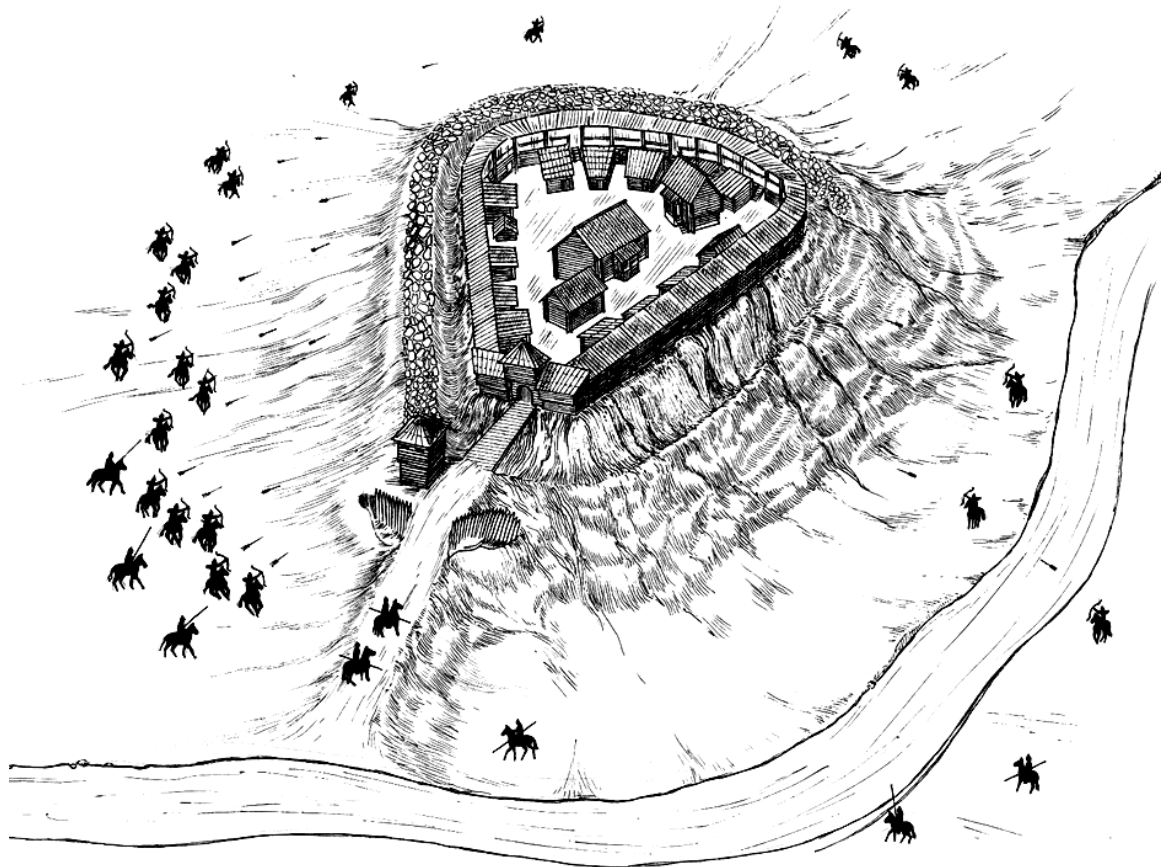

Рис. 2. Ймовірні напрями атаки монголо-татар на Чорнівську феодальну садибу в 1241 р.